

Capitolul 7

Aspecte patologice ale cercetării științifice.

Dezbateri etice actuale

Cum arătam în capitolele anterioare, explorările actuale de etică a cercetării științifice sunt cu mult mai preocupate de „deficitul de moralitate” al cercetătorilor ori a instituțiilor implicate în această activitate decât de „ethosul științei”, gândit ca fel de a fi al cercetării științifice. În principal, eticienii cercetării științifice au privirea îndreptată către elaborarea de coduri de etică considerate a fi instrumentul principal de prevenție a unor tentații și comportamente imorale ce țin de slăbiciunile umane ale cercetătorului, dar și de presiunile instituționale la care este supus. Cum se explică această dominantă a privirii etice îndreptate către cercetarea științifică?

Așa cum argumentează Constantin Stoenescu¹, în tensiunea dintre „ethosul științei” - ca sistem de valori interne ce structurează normativ și valoric cercetarea - și organizarea socială și instituțională a cercetării, în conformitate cu principiile concurențiale ale societății ca sistem, trebuie să căutăm deficiențele morale ale cercetătorului. Astfel, comunitățile de cercetători, indiferent de mărimea lor, sunt structurate de aceleași sisteme de valori sociale de putere și autoritate legate de recunoașterea meritelor individuale, de împliniri profesionale, promovare și recompense, dar și de constrângeri etice și juridice, oprobriu public și pedepsele punitive. În esență, competiția desfășurată pe mai multe planuri între cercetători explică, în mare măsură, disfuncțiile morale pe care le putem detecta în cercetarea științifică uzuală.

Din punct de vedere psihologic și moral, arată Stoenescu, cercetătorul are o atitudine de ambivalență din punct de vedere valoric, fiind prins între două lumi organizate valoric relativ distinct. Astfel, valorile interne implicate în „ethosul științei”, cu ar fi cele legate de originalitate și modestie, vin în conflict cu organizarea instituțională a științei care pretinde, între multe altele, productivitate științifică semnificativă aducătoare de beneficii și, deopotrivă, surclasarea „concrenței” prin producerea de rezultate măsurabile: noi idei, descoperiri și inovații, noi metode de cercetare și de aplicare practică a lor, transferul conceptual în domeniile tehnologice și a industriilor de tot felul ș.a.m.d. Se produce, astfel, o puternică motivație internă a cercetătorului de a lupta pentru recunoașterea meritelor personale în ce privește *noutatea și întâietatea rezultatelor* științifice survenite din creația și efortul propriu de cercetare.

¹ A se vedea studiul lui Constantin Stoenescu, *Etica cercetării științifice și recunoașterea meritelor. Teoria lui Merton*, în vol. *Etica cercetării și proprietatea intelectuală*, (coordonator) Constantin Stoenescu, studiu din care am extras ideile principale privitoare la precaritățile morale ale omului de știință.

Trebuie spus că, în ordine istorică, această luptă pentru afirmarea de sine a cercetătorului a determinat producerea de reglementări juridice și morale numite azi cu sintagma generică „drepturi de proprietate intelectuală”. Prin urmare, deficitul de moralitate pe care-l detectăm azi în cercetarea științifică are profunde cauze socio-culturale care stau în „spatele” motivațiilor psihologice de a fraudă cercetarea onestă. „Competiția generată de accentul social pus pe originalitate duce la comportamente deviante ale oamenilor de știință. Cazul extrem ar fi reprezentat de fraudă științifică, adică prezentarea drept descoperire științifică a unei realizări care nu întrunește aceste caracteristici”².

Idea de unicitate a ființei individuale a cercetătorului, respectiv de originalitate a creației sale a constituit fundalul cultural al celebrei polemici filosofice dintre Newton și Leibniz, polemică ce a avut ca obiect de dispută nu doar două viziuni diferite asupra spațiului și timpului, ci și recunoașterea priorității descoperii calculului infinitezimal³. Cum se știe, schimbul de scrisori dintre cei doi savanți pe tema numită cu expresia „disputa prioritara”⁴, tranșată abia în zilele noastre de către istoricii științei, deschide nu doar problema priorității descoperirilor științifice, ci și pe aceea a descoperirilor multiple. Cum putem vorbi despre drepturi de autor în cazul descoperirilor multiple? Iată doar una dintre întrebările la care trebuie să răspundă, dincolo de aspectele juridice ale stabilirii dreptului de proprietate intelectuală, etica cercetării științifice.

Revenind, odată cu trecerea timpului presiunile instituționale asupra cercetătorilor din mediul academic de a realiza cercetări inovative în domeniul științelor naturii și sociale, complementare activității didactice, s-au accentuat an de an, astfel încât valorile legate de ethosul științei se află la ora actuală într-un impas ce ține de domeniul evidenței. De pildă, actualul clasament al universităților din Comunitatea Europeană, inițiat în 2014, intitulat U-Multirank, a stabilit drept criteriu de ierarhizare între universități *transferul de cunoaștere* către societate și nu calitatea cercetării din științele fundamentale ori calitatea actului didactic-formativ, până de curând activități dominate în învățământul universitar. „U-Multirank măsoară transferul de cunoaștere prin următorii 7 factori: publicații împreună cu parteneri industriali, venituri din surse private, patente obținute, patente obținute cu un partener industrial, firme derivate, citări în patentele altora, venituri obținute din dezvoltarea

² *Ibidem*, p. 116.

³ A se vedea, <http://pages.cs.wisc.edu/~sastry/hs323/calculus.pdf>, Subramanya Sastry, *The Newton-Leibniz controversy over the invention of the calculus*.

⁴ A se vedea, Leibniz și Clarke – corespondența filosofică, traducător Alexandru Lupașcu, Editura Tehnică, București, 2000.

profesională continuă. Observăm că patentele apar de trei ori în măsurători....Urmează de aici că numai cunoașterea care conduce la obținerea de patente este valoroasă, orice alt tip de transfer de cunoaștere fiind exclus din măsurători”⁵.

Concluzia se impune de la sine: Organizarea cercetării după modelul activităților economice structurate pe principii concurențiale, ca raport dintre costuri și beneficii, nu mai poate încuraja valorile „eticii cumințeniei” care așeza în prim plan libertatea totală a cercetătorului de a-și urma propriile pasiunii și interese de cunoaștere, solidaritatea mutuală cu ceilalți membrii ai comunității științifice, lipsa constrângerilor financiare majore, dezbateră rațională dezinteresată, onestitatea în replicarea experimentelor sau responsabilitatea asumată pentru cercetare, dar și pentru rezultatele ei. Demn de remarcat este și faptul că „...înainte de anii 1980, termenul *cunoaștere* avea un înțeles umanist, legat de educație, cetățeni responsabili, stat social, în timp ce azi în aria sa semantică nu mai regăsim acele înțelesuri, fiind înlocuite cu termeni ca *eficiență, calitate, competență, audit*”⁶.

Explorările actuale ale eticienilor cercetării științifice interesați de analiza și prevenția unor fenomene care țin de patologia științei s-au obiectivat în anumite tipologii ale fraudei morale, expuse sistematic în toate manualele de profil. Pe de o parte, eticienii au propus o tipologie generală a devianței morale a cercetătorului, indiferent de domeniul în care activează. Pe de altă parte, sunt identificate și probleme morale specifice fiecărui domeniu de cercetare în parte. Întrucât lucrările actuale de etica cercetării științifice inventariază și descriu pe larg tipurile de fraudă morală, într-o bibliografie românească și străină accesibilă în format electronic, ne vom limita doar la câteva considerații privind plagiatul, drepturile de proprietate intelectuală, respectiv, drepturile de autor, și dreptul de proprietate în mediul online.

I. Trebuie spus, de la bun început, că plagiatul⁷ în general, văzut ca o însușire nepermisă juridic, dar mai ales, moral, de idei și texte aparținând unor terți autori, este considerat a fi cea mai răspândită și, firește, cea mai gravă abatere morală de la „etosul științei”, atât în lumea academică cât și în aceea a diverselor grupuri de cercetare. În jurul acestui fenomen de patologie a științei s-au concentrat, cu scopul cunoașterii și prevenției, multiple forțe de cercetare, întrucât plagiatul este pe cât de complex ca forme de manifestare, pe atât de extins. El pare a fi endemic în întregul sistem educațional, la toate nivelurile, întrucât multiple

⁵ Lavinia Marin, *Universitatea și problema proprietății intelectuale*, în vol. *Etica cercetării și proprietatea intelectuală*, ed. cit. pp. 127-128.

⁶ Ibidem, pp. 133-134.

⁷ A se vedea analiza critică a noțiunii de plagiat realizată de către Marian Florescu, *Plagiatul. Scurte consideratii*, https://www.luju.ro/static/files/2012/iulie_2012/22/Plagiatul_Scurte_consideratii.pdf

referate școlare, lucrările de licență ori de disertație, chiar și fragmentele din tezele de doctorat sunt preluări, după cunoscuta metodă a *copy-paste*, din textele prezente în rețelele online. Din păcate, chiar și încercarea de a exprima într-o formă juridică expresă un fenomen cum este plagiatul nu ajută la delimitarea teoretică și, mai ales practică, a sa.

În primul rând faptul că *Legea nr. 206 din 27 mai 2004, privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare (actualizată până la data de 28 ianuarie 2016)*, definește plagiatul prin raportare la ideea opozitivă de „buna conduită”, în vreme ce același text de lege definește, la articolul 1, noțiunea „buna conduită” prin încălcarea unei reguli elementare a definiției termenilor. „Articolul 1(1) Buna conduită în activitățile de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de inovare, denumite în continuare activități de cercetare-dezvoltare, se bazează pe un ansamblu de norme de bună conduită și de proceduri destinate respectării acestora”⁸. Cum se poate remarca cu ușurință definiția de mai sus este din punct de vedere logic un „cerc vicios”, de vreme ce „buna conduită” se „bazează pe un ansamblu de norme de bună conduită”.

În al doilea rând, definiția juridică expresă a acestui act imoral „plagiatul – expunerea într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, expresii, idei, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase din opere scrise, inclusiv în format electronic, ale altor autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimiteri la resursele originale” este inaplicabilă și în alte domenii de activitate care implică originalitatea formelor de expresie. Vedem astfel că, în mod ciudat, această definiție a plagiatului nu include operele artistice cum sunt cele ale artelor plastice, muzicii sau artelor spectacolului.

Ce ar putea însemna acest lucru? Oare ideea de plagiat pe care trebuie să o vedem, în mod general și nespecific, ca o formă de furt și de încălcare a drepturilor de proprietate intelectuală, nu se aplică și în lumea artei? Pe de altă parte, așa cum remarcă autorii volumului recent de *etică și integritate academică*, legea nu-i vizează și pe studenții din ciclurile de licență și masterat, în ciuda faptului că și la acest nivel avem de-a face cu fenomene endemice de *copy-paste* în producerea de lucrări de seminar, de licență ori disertație. „Totodată din definiție nu putem afla dacă plagiatul presupune o *intenție* sau nu. E posibil ca aceasta să fie făcut și din ignoranță sau dintr-o eroare de documentare. Stabilirea intenției este necesară pentru a face diferența între cazurile în care responsabilitatea revine integral celui care a înfăptuit plagiatul sau în care ea poate fi împărțită. De exemplu, nu e drept să facem

⁸ A se vedea, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/52457>

responsabili doar elevii și studenții pentru referatele copiate din sursele-online dacă profesorul nu le explică normele de scriere, citare și trimitere la alți autori”⁹.

Este limpede că noi vorbim despre *plagiat* în mai multe feluri și că practicile reale de viață sunt cu mult mai complexe decât putem surprinde într-o simplă definiție teoretică fenomenul, mai ales că autorii se pot plagia pe ei înșiși. De pildă, aceeași Lege 206/1994, definește la art. 4, alin (1) lit. e, autoplagiatul ca „expunere într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, expresii, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase din operele scrise, inclusiv în format electronic, ale aceluiași sau acelorași autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimitere la sursele originale”. Cum se poate remarca nici definiția autoplagiatul nu are în vedere, în mod expres, operele artistice care într-un fel sau altul trebuie să fie și ele incluse în categoria acelor bunuri care pot fi însușite într-un mod fraudulos din punct de vedere etc.

În ordine practică, și în ciuda acestor dificultăți teoretice, mediile universitare de pretutindeni au fost preocupate de găsii instrumente eficiente de identificare a copierii de texte și de însușire frauduloasă a lor fără a utiliza mijloacele simple ale citării. Odată cu apariția și dezvoltarea rețelelor informaționale din mediul online, ca mediu privilegiat de comunicare și evaluare a rezultatelor cercetării științifice recente, dar și de rafinare a tehnologiei informației, s-au creat premisele producerii de algoritmi pentru depistarea plagiatului. „Programele de depistare a plagiatului au început să fie folosite în mod coerent, când la University of Virginia profesorul de fizică Luis AS. Bloomfield a dezvoltat un program de computer prin care a re-evaluat lucrările a peste 1500 de studenți și a constata un număr foarte mare de similitudini de texte, care puneau problema unor încălcări masive ale principiilor academice”¹⁰. În România, importul de programe electronice pentru depistarea plagiatului a fost generalizat după scandalul plagierii doctoratelor de către unii dintre politicienii care dețineau importante funcții publice (2012). Astfel, după acest an, universitățile au achiziționat treptat software antiplagiat, iar din anul 2016 s-a fixat o listă de programe specializate care sunt funcționale în întregul mediu universitar inclusiv la UNARTE¹¹.

⁹ Constantin Vică, Emanauel Socaciu, Toni Gibea, *Aplicații. Plagiatul*, în vol. Emanauel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibea, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu, *Etică și integritate academică*, Editura Universității din București, 2018, p. 111.

¹⁰ A se vedea, prof. dr. Mirela-Luminița Murgescu, *Mijloacele electronice de verificarea lucrărilor: avantaje. Limite, aplicații practice*, în vol. *Deontologie academică. Curriculum-cadru*, ed. cit. p. 76.

¹¹ Ibidem, pp.76-80, care indică lista programelor aprobate de Ministerul Educației, caracteristicile și modul lor de utilizare, limitele programelor de verificare electronică, precum și potențialul educativ preventiv al aplicării extinse a acestor programe antiplagiat.

De subliniat, în acest context de tematizări, că dificultatea de a stabili cu rigoare teoretică ce este plagiatul provine și din corelația sistematică pe care o are acest concept cu noțiunile de „proprietate intelectuală” sau cu „drepturile de autor”, ca o formă de apropiere a unor bunuri intangibile, dar și de protejare a creației artistice originale. Prin urmare, dacă vrem să vorbim despre aspectele etice ale cercetării artistice va trebui să ne referim, mai întâi, la conceptul-umbrelă de „drepturi de proprietate intelectuală”.

II. Ce este „proprietatea intelectuală” și cum o deosebim de celelalte forme de proprietate? Înainte de toate ar trebui spus că, în ordine conceptuală, „proprietatea” este o relație între oameni și nu, cum s-ar părea la prima vedere, un raport între proprietar și bunul pe care-l posedă. De pildă, eu sunt proprietarul unui telefon mobil în relație cu altă ființă umană care se raportează la telefon ca la un bun străin, pe care nu este proprietar. Robinson Crusoe nu era proprietar al insulei pe care a naufragiat de unul singur. El a devenit proprietar în clipa în care băștinașul numit de Robinson „Vineri” a început să locuiască permanent pe insula. Prin urmare, ideea de proprietate implică o relație între cel puțin doi oameni în legătură cu un *obiect exterior lor* la care se raportează împreună, numit obiect al proprietății.

În ciuda multiplelor controverse legate de formele juridice ale proprietății, dispoziția posesia și folosința, care au în vedere obiecte materiale, tangibile fizic, ideea de proprietate este intuitivă și lesne de folosit. În schimb, atunci când avem de-a face cu bunurile intangibile, cu „obiecte interioare minții noastre”, respectiv cu *ideile, conceptele, cunoștințele* care fac posibilă creația și înțelegerea operelor artistice, lucrurile se complică foarte mult. De pildă, în momentul în care cineva a achiziționat în mod legal în CD inscripționat cu muzică el devine proprietar, în sensul bunurilor tangibile, întrucât acesta poate folosi obiectul achiziționat cum dorește cumpărătorul, atâta timp cât este vorba despre „uz personal”. Cu toate acestea, deși el posedă CD-ul în mod legal, proprietarul nu-l poate împrumuta sau asculta în public fără dreptul casei de discuri sau fără a-și procura o licență specială în acest sens. Dar, cumpărând un astfel de CD, cumpărătorul a achiziționat *doar o replică a unei idei*, nu însă și *ideea autorului* care a stat „în spatele” compoziției muzicale. Această idee, ca prezență intangibilă, se află în proprietatea autorului ei, chiar dacă ea este multiplicată într-un număr indefinit de CD-uri.

Altfel spus, spre deosebire de obiectul proprietății tangibile fizic care, prin uz, se degradează sau dispare, obiectul abstract care mediază relațiile de proprietate intangibile rămâne, în ordine temporală, neschimbător, identic cu el însuși. Prin urmare, ori de câte ori avem de-a face cu opere artistice noi suntem puși în situația de a face distincția dintre „obiecte ideale”, care sunt entități abstracte intangibile, și modul în care acestea i-au forma unor

artefacte produse de către autorii acestora. Această distincție, prezentă în literatură de specialitate anglo-saxonă, este subsumată cuplului de termeni *type* (clasă, model, prototip, profil, emblemă, etc.) și *token* (semn, simbol, obiect recognoscibil numit și „instanță”) este fundamentală în orice dezbateri privind obiectele imateriale care mediază raporturile de proprietate intelectuală.

În ordine istorică, dezbaterile în jurul acestui drept de proprietate asupra obiectelor intangibile au luat amploare odată cu metamorfozarea proprietății de tip condițional, specifică Evului Mediu, în proprietate privată, fenomen economic și social care s-a împlinit odată cu instaurarea modernității. Trebuie spus că practicile de viață ale oamenilor, fixate în cutume ce se perpetuau de la generație la generație, au asigurat o circulație silențioasă a bunurilor imateriale și simbolice create de artiști, oameni de știință și intelectuali umaniști până la Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789, care la articolul II stipula ideea de drepturi naturale și inalienabile ale omului sunt: *libertatea, proprietatea, dreptul la siguranță și la rezistență la opresiune*. Ulterior, odată cu avântul științelor și artelor din secolul al XIX-lea și cu afirmarea autonomiei artistice individuale, dreptul *natural de proprietate* este continuu invocat în spațiul public, ceea ce i-a determinat pe intelectualii umaniști și, în mod special pe juriști și filosofi să reia „ideile clasice” ale iluminismului european, în mod special ale celui scoțian, care justificau în mod ingenios ideea de „proprietate intelectuală”. În bibliografia standard a acestui domeniu de justificare a dreptului de proprietate asupra drepturilor imateriale sunt invocate continuu ideile lui John Locke pe care le-a făcut publice într-o lucrare celebră apărută în 1689, *Two treatise of Government*¹².

După cum arată Radu Uszkai, în ciuda complexității sale, raționamentul lui Locke privind dreptul de proprietate în genere poate fi expus simplu. „Conform acestuia, Dumnezeu le-a dat tuturor oamenilor obiectele în proprietatea comună. Cu toate acestea, omul beneficiază de un drept de proprietate asupra persoanei sale. Prin extensie, el va avea o pretenție de proprietate și asupra muncii sale. Pe cale de consecință, orice obiect va scoate din starea de natură și-l va amesteca cu munca sa va intra în proprietatea sa, respectivul individ având dreptul de a-i exclude pe ceilalți de la utilizarea respectivului obiect”¹³. Raționamentul lui Locke, arată Uszkai, poate fi aplicat, deopotrivă, atât la formele de proprietate fizică cât și la proprietatea intangibilă, pe ideea că munca mentală nu este diferită de cea fizică. Ambele eforturi survin de

¹² A se vedea, John Locke, *Two Treatises of Government* In the Former, lucrarea în format pdf, poate fi descărcată liber de la adresa: <http://www.yorku.ca/comninel/courses/3025pdf/Locke.pdf>

¹³ Radu Uszkai, *O analiză filosofică a legii privind invențiile în România*, în vol. *Etica cercetării și proprietatea intelectuală*, ed. cit., pp. 221-222.

la aceeași persoană care se are pe sine în proprietate și, prin urmare, bunurile rezultate aparțin posesorului efortului.

De reținut este faptul că, în literatura de specialitate, ideea de „proprietatea intelectuală” este tratată ca un gen proxim pentru mai multe tipuri de drepturi de proprietate asupra unor bunuri intangibile care sunt delimitate în funcție de specificul lor. Legiferarea acestor drepturi generice de proprietate intelectuală a fost inițiată de o serie de state europene prin Convenția de la Paris din 1883 și Convenția de la Berna din 1886¹⁴. Pe baza documentelor adoptate în lucrările celor două conferințe, a fost înființată Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale¹⁵, organizație care definește proprietatea intelectuală în următorii termeni: „Proprietatea intelectuală se referă la *creațiile minții*: povestiri, muzică, artă, cuvinte și semne, spectacole. Acestea sunt vizibile numai prin aducerea la cunoștința publică, fapt care permite, astfel, protecția Autorului și a creației sale¹⁶”.

Prin urmare, când vorbim despre „drepturi de proprietate intelectuală” ne referim în același timp la toate formele de drepturi survenite din procesul creației obiectivate în opere și comunicate public. Astfel, Legea nr. 202/2000, fixează drepturile conexe ca părți componente ale dreptului de proprietate intelectuală: drepturi de autor, drepturile conexe drepturilor de autor, dreptul asupra brevetelor de invenții, dreptul asupra mărcilor de produs sau de servicii, dreptul asupra desenelor și modelelor industriale, dreptul asupra indicațiilor geografice¹⁷. Și site-ul oficial al Comunității Europene plasează sub umbrela „drepturi de proprietate intelectuală” categoriile similare de drepturi conexe: brevetele, mărcile, drepturile de autor, secretele comerciale, protecția desenelor și modelelor, domeniul de internet, protecția bazelor de date, indicații geografice

III. Drepturile de autor asupra obiectelor intangibile create de producătorii de opere literar-artistice sunt definite analitic prin Convenția de la Berna, într-o încercare de enumerare completă. „Termenul opere literare și artistice cuprinde toate lucrările din domeniul literar, științific și artistic, oricare ar fi modul sau forma de exprimare, precum: cărțile, broșurile și alte scrieri; conferințele, alocuțiunile, predicile și alte opere de aceeași natură; operele dramatice

¹⁴ Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice (din 9 septembrie 1886*) completată la Paris la 4 mai 1896, revizuită la Berlin la 13 noiembrie 1908, completată la Berna la 20 martie 1914, revizuită la Roma la 2 iunie 1928, revizuită la Bruxelles la 26 iunie 1948, revizuită la Stockholm la 14 iulie 1967 și la Paris la 24 iulie 1971 și modificată la 28 septembrie 1979 (r1) *din 09/09/1886*, a fost republicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 156 din 17/04/1998.

¹⁵ A se vedea pagina principală a acestei organizații: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>

¹⁶ Apud, *Plagiatul. Definierea plagiatului*, op. cit. p. 64.

¹⁷ https://www.academia.edu/8352062/Note_de_curs_DREPTUL_PROPRIETĂȚII_INTELECTUALE

sau dramatico-muzicale; operele coregrafice si pantomimele; compozițiile muzicale cu sau fără cuvinte; operele cinematografice, cărora le sunt asimilate operele exprimate printr-un procedeu analog cinematografiei; operele de desen, de pictura, de arhitectura, de sculptura, de gravura, de litografie; operele fotografice, cărora le sunt asimilate operele exprimate printr-un procedeu analog fotografiei; operele de arta aplicata; ilustrațiile, hărțile geografice; planurile, crochiurile și operele plastice referitoare la geografie, la topografie, la arhitectura sau la științe...Sunt protejate ca opere originale, fără a prejudicia drepturile autorului operei originale, traducerile, adaptările, aranjamentele muzicale și alte transformări ale unei opere literare sau artistice...Culegerile de opere literare sau artistice, cum sunt enciclopediile și antologiile, care, prin alegerea sau dispunerea materialelor, constituie creații intelectuale, sunt protejate ca atare, fără a prejudicia drepturile autorilor asupra fiecărei opere care face parte din aceste culegeri”¹⁸. Pe de altă parte, prin lege sunt enumerate, firește, și bunurile intangibile care nu sunt protejate prin drepturi de autor: „ideile, teoriile, conceptele, descoperirile științei, procedeele, metodele de funcționare sau conceptele matematice ca atare și invențiile conținute într-o operă oarecare cum ar fi modul de preluare, de scriere și de explicare sau de exprimare; textele oficiale de natură politică, legislativă, administrativă, judiciară și traducerile oficiale ale acestora; simbolurile oficiale ale statului, ale autorităților publice și ale organizațiilor cum ar fi: stema, sigiliul, drapelul, emblema, blazonul, insigna, ecusonul, medalia; mijloacele de plată, știrile și informațiile de presă”¹⁹.

De menționat faptul că Legea nr. 8/1996 privind drepturile de autor și drepturile conexe (actualizată 2018), specifică pentru fiecare caz în parte de creație artistică, modalitatea de apărare a drepturilor de autor pentru toate domeniile creației, inclusiv pentru artele plastice și fotografie²⁰. Nu vom comenta textul de lege pentru că ar fi redundant, din moment ce ea poate fi consultată online. Important de reținut este faptul că drepturile de autor pentru operele artistice, în sensul enumerat de Convenția de la Berna și de legea drepturilor de autor la care am făcut referință, implică atât drepturi economice (dreptul de a fi remunerat pentru utilizarea, vânzarea sau acordarea de licențe), cât și drepturi morale (dreptul de atribuire ce constă în afirmarea calității de autori și dreptul de integritate ce constă în refuzul de a modifica în vreun fel lucrarea).

Pe de altă parte, cum arătam, drepturile de autor asupra unei opere artistice poate fi invocat *doar* dacă respectiva operă a fost comunicată public și a fost recunoscută prin

¹⁸ A se vedea, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/54260>

¹⁹ *Ibidem*, https://www.academia.edu/8352062/Note_de_curs_DREPTUL_PROPRIETĂȚII_INTELECTUALE

²⁰ <https://www.dpvue.com/p/legea-nr-81996-privind-dreptul-de-autor.html>

instrumentele juridice pune la dispoziție de către lege. În sfârșit, site-ul oficial al Uniunii Europene, prin pagina sa dedicată protejării dreptului de autor, oferă nu doar o bună informare asupra drepturilor general europene de autor, care se aplică și în România, ci și un ghidaj extrem de limpede, prin descrierea unor situații reale de respectare sau de încălcare a drepturilor de autor, pentru oricine este interesat de această chestiune. Iată, spre pildă, ce exemplu real, printr-o preluare fidelă a textului, oferă această pagina la capitolul *Protecția modelelor și desenelor*: „*Kristel este creatoare de rochii și are o firmă în Estonia, dar produsele ei se vând și în Letonia și Lituania. Kristel a creat de curând un nou model de rochie de seară, pe care dorește să îl înregistreze pentru a-l proteja și pentru a împiedica firmele concurente să îl copieze. Deși știe că modelul ei de rochie poate fi protejat gratuit (ca desen/model comunitar neînregistrat), Kristel este totuși conștientă de limitările acestui tip de protecție – ea acoperă doar copierea deliberată a rochiei, nu și elaborarea independentă a unui model similar. Întrucât a petrecut mult timp lucrând la această rochie despre care crede că va fi un produs de succes (inclusiv în Letonia și Lituania), Kristel preferă să își protejeze creația sub formă de desen/model comunitar înregistrat. Ea plătește 350 EUR pentru o protecție care durează 5 ani și poate fi reînnoită timp de 25 de ani*”²¹.

IV. Dezbaterile privind dreptului proprietății intelectuale și a dreptului de autor în mediul online au astăzi un caracter global. La aceste dezbateri participă oameni obișnuiți, „utilizatori” ai Internetului, experți în toate domeniile științei, juriști, sociologi și filosofi, specialiștii în științele comunicării, economiști și finanțiști, programatori, ingineri, organizații non-guvernamentale și, mai de curând, chiar guvernele unor țări care văd în marile bănci de date (*big data*), aflate în proprietatea unor rețele pe Internet de tipul Google, Facebook sau Instagram ca pe o amenințare la adresa statului și a democrației. Cum se știe, folosirea intensivă a Internetului pune la îndemâna tuturor, pentru informare și activități educaționale, pentru activități economice și financiare, muzică, jocuri, filme și alte forme de *entertainment*, o uriașă cantitatea de resurse care au transformat Pământul, cum se exprimă McLuhan, într-un „sat global”. Studiile recente argumentează că această interconectivitate a pus într-un context radical nou *toate legăturile tradiționale* dintre oameni. Pe de o parte, internetul a remodelat prin conectivitate toate celelalte mijloace de comunicare în masă, ziare, radio, televiziune, care funcționau altădată autonom. Cunoașterea din toate domeniile de cercetare, care era realizată în urmă cu câteva decenii de indivizi creatori, a fost reorganizată de noua configurație a culturii,

²¹ https://europa.eu/youreurope/business/running-business/intellectual-property/copyright/index_ro.htm

cultura rețelei, în organisme și instituții creative ce produc o cunoaștere a cunoașterii însăși. Rețele au devenit acum unități fundamentale ale societății. Toate organizațiile sunt conectate în rețele. Mediul de afaceri, de activitate financiară și bancară, de transporturi, de plăți electronice ș.a.m.d. nu sunt altceva decât părți ale unei societăți care se globalizează tot mai mult. Tot internetul și cultura rețelei a produs fenomenul de auto-comunicare de masă, astfel încât viața privată se expune acum public în interiorul comunității virtuale. Chiar comunicarea politică, cândva dependentă de mass-media, a devenit în ultimii ani dependentă de internet. Lupta politică dintre partide și parlamentari, în toate țările democratice, fără excepție, s-a mutat acum pe paginile personale de web sau pe cunoscutele rețele de socializare: Instagram, Tweeter ori Facebook.

Pe de altă parte, prin impactul valorilor create de lumea digitală și de tehnologiile virtuale, internetul este văzut ca un fel de rețea a rețelelor care produce într-un mod irepresibil o *schimbare a habitatului nostru mintal*, adică a sistemelor de credințe și valori ce însoțesc de la naștere și până la moarte orice făptură umană²². Cum arătam în *Cursul de filosofia artei*²³, vorbim astăzi, din ce în ce mai mult despre schimbări de structură în interiorul umanității însăși, chiar de o substituție a unor dispoziții fundamentale ale lui „*homo sapiens*” cu noi achiziții de comportament specifice unor „*homo videns*”, care fac parte dintr-o generație de „nativi digitali” sau a unor „*homo zappiens*” ai „generației app”. Caracteristice pentru acest punct de vedere sunt cercetările unor autori precum Giovanni Sartori, Alan Bloom, Howard Gardner sau Francis Fukuyama, care consideră că revoluția multimedia concretizată în predominanța imaginii asupra cuvântului, a realității virtuale față de realitatea natural-perceptuală, a „aplicațiilor” în dauna efortului personal, produc schimbări de proporții în modelarea experiențelor fundamentale ale lui *homo sapiens*.

Ce înseamnă, de pildă, revoluția multimedia în viața noastră? „Revoluția multimedia este, prin premisa ei tehnologică, revoluția digitală. Iar elementul distinctiv al lui *going digital*, al «existenței digitale» (...) este faptul de a ne modifica radical «situarea în lume»”²⁴. Această frază condensează, între mulți autori ai fenomenului, și opinia lui Giovanni Sartori despre noua condiție a lui *homo sapiens* care-și modifică „situarea în lume”, în urma noilor experiențe în

²² A se vedea, Constantin Schifirneț, *Mass media, modernitate tendențială și europenizare în era internetului*, Editura Tritonic, București, 2014, lucrarea ce tematizează cultura rețelei („societăți în rețea”) și modul în care Internetului remodelează multiple aspecte ale spațiului public, inclusiv spațiul universitar și academic.

²³ A se vedea, Constantin Aslam, Florin-Cornel Moraru, *Curs de filosofia artei. Mari orientări tradiționale și programe contemporane de analiză*, Volumul al doilea, *Filosofia artei în modernitate și postmodernitate*, ed. cit., cap. 5, *Critica postmodernă a modernității*, pp. 32-34, din care am preluat textul doar cu foarte mici intervenții.

²⁴ Giovanni Sartori, *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*. traducere din italiana de Mihai Elin, București, Editura Humanitas, 2005, p. 158.

care imaginea, prin prezența dominantă a ecranului, începe să substituie cuvântul. A avea experiență, susține Sartori, înseamnă a căuta și a elabora un sens al comportamentului personal în acord cu feluritele contexte de viață. Or, habitatul mental al lui *homo sapiens*, constituit printr-un șir de nenumărate experiențe legate de simboluri și abstracții, de cuvântul scris și de o activitate rațională constituită pe folosirea argumentării în toate împrejurările vieții, tinde să fie înlocuit de habitatul mental al lui *homo videns* care este constituit prin dominația imaginii și a realității multimedia. Acest primat al vederii (imaginii) sărăcește cunoașterea și, totodată, slăbește capacitatea noastră de a gestiona viața socială. Gândirea abstractă este înlocuită de limbajul perceptiv, concretizat în imagine și sărăcit de semnificații. *Homo videns* practică gândirea zeamă-lungă sau post-gândirea care se fundează pe credulitate și superstiție.

În același sens se îndreaptă și cercetările lui Alessandro Baricco care vorbește despre „barbari”, numele metaforic al noilor generații de tineri care se dezinteresează de trecut și de valorile în care s-a dezvoltat umanitatea secole de-a rândul²⁵. Nume de „barbar” nu are însă conotații peiorative, fiind folosit prin analogie cu goții care au cucerit Roma, purtători ai unei alte culturi și ale unor tabele de valori radical diferite de cele ale civilizației romane. Numai că „barbarii” actuali nu vin din afară, precum goții altădată, ci sunt produsul vitezei schimbărilor lumii în care trăim și care se accentuează de la an la an. Ce este „barbaria”? Două lucruri trebuie reținute de la bun început. Primul: barbaria este asimilată cu ideea de mutație valorică în „spiritul vremurilor”, adică în ceea ce este, la nivel de cadre de gândire și sensibilitate, dominant într-o epocă. A doua chestiune: despre „barbarie” ca mutație se vorbește din interiorul culturii europene, care a cunoscut mai multe mutații corespunzătoare marilor epoci sau curente artistice. Dar aceste mutații valorice s-au produs în interiorul tradiției instituite de Guttenberg, inventatorul tiparului și al culturii scrise. Barbarii de azi vin însă din exteriorul acestei tradiții. Astăzi susține Baricco, asistăm la o revoluția copernicană în cunoaștere și în comportament. Cunoașterea este în interiorul rețelei; esența lucrurilor nu se află în adâncimea lucrurilor, ci la suprafața ei. A cunoaște înseamnă a face surfing, a naviga în rețea, motiv pentru care modul de a experimenta fenomenele vieții este radical schimbat²⁶.

Prin urmare, „barbarii” sunt copii și adolescenții lumii de azi. Ei sunt produsul culturii rețelei care a scăpat de sub control administrativ. Nu există minister al culturii rețelei și nici gardieni care să-i oprească evoluția. În trecut, în perioada „pre-barbara”, (modernă și postmodernă), arată Baricco, oamenii se defineau prin *suflet*. A fi om înseamnă căutarea sensului vieții plecând de la suflet și, în acest caz, omul e capabil de o tensiune care-l împinge

²⁵ A se vedea, Alessandro Baricco *Barbarii. Eseu despre mutație*, București, Editura Humanitas, 2009.

²⁶ *Ibidem*, p. 107.

dincolo de suprafața lumii și de sine însuși pentru a atinge un tărâm al profunzimii, al esențelor, rezultat al efortului creativ. Spiritul și spiritualitatea sunt definatorii în înțelegerea lumii și vieții omului.

Ideea aceasta pare a fi identică cu istoria omului însuși. În realitate, susține Baricco, unitatea om-suflet este un produs istorico-cultural. El este o creație a valorilor burgheziei care a învins în luptă cu valorile aristocrației definitiv în secolul al XIX-lea. Sufletul omenesc se face cu efort, cu măreție, inteligență și gust. Totul e la îndemâna omului! Nimic nu e primit prin dar divin. Privilegiul este dat de muncă și nu de naștere. Important este ceea ce faci tu, ceea ce crezi și nu gradul nobiliar pe care l-ai moștenit. Libertatea e importantă pentru că ea permite accesul la profunzime. „Ritul profunzimii” pare a fi caracteristica acestei lumii cu rădăcini în romantism, perioadă ce coincide în filosofie cu Schopenhauer, iar în muzică cu Beethoven. Esențialismul este nota dominantă. Baricco susține că prin această grilă a fost recitită întreaga istorie a omului.

Spre deosebire de acest model de umanitate, „barbarii” vor să scape de *suflet*, pentru că este un concept pe care ei nu-l înțeleg. Ei caută sensul vieții prin eliminarea sufletului. Acest fapt este de neînțeles și e scandalos pentru valorile culturii burgheze și romantice impuse definitiv odată cu secolul al XIX-lea. Activitatea lor este disolutivă și corozivă prin lipsa de interes. Așa cum creștinii au lăsat monumentele antice în paragină din motive de credință religioasă, tot astfel cultura modernă și postmodernă este abandonată în principiile ei valorice fondate pe ideea sufletului și a consecințelor ce decurg din acceptarea acestei idei. De fapt, „barbarii” sunt cei care atacă proiectul omului care vrea să se autodepășească pe sine, înlocuindu-l inconștient cu un alt proiect de om fundat pe relativismul total.

Metaforic vorbind avem două idei de om: omul „vertical” și „omul orizontal”, interesați de tipuri distincte de experiență. Între cele două idei există o fractură. Nu este vorba de o luptă, ci de un abandon. Lumea se îndreaptă către lipsa de scop sau dezinteresul pentru destinație. Metafora sufletului implica verticalitatea și călătoria minții către „sus” către divinitate și „jos” către profunzimile sufletului. Or, „barbarul” a abandonat reflexivitatea și stilul de viață, iar viața pentru el este echivalentă cu favoarea distracției. Fiecare „barbar” gândește experiența și elaborarea de sens în felul său. Se trece oarecum de la sensul unic la sensul multiplu obținut prin sisteme pasagere generatoare de mișcare și accelerație: se trece astfel de la un punct la altul așa cum surferul găsește valul pentru a se mișca prin energia degajată de valuri.

Trebuie spus clar, în acest context, că motorul de căutare Google, cea mai importantă invenție după Guttenberg, este pe deplin asimilat de habitatul mental al „barbarului”. Mai precis, susține Baricco, cea de-a doua revoluție copernicană după cea a (post)modernității,

revoluția informației, și-a găsit în „barbar” un agent fidel. Principiul în jurul căruia s-a organizat Google ne plasează în chiar inima modului de a gândi al „barbarului”: valoarea unei informații este cantitativă și ține de numărul de accesări ale celor care caută informația respectivă. Linkul, care a schimbat modul de gândire (post)modern este instrumentul de lucru al „barbarului”. Cum se știe, motoarele de căutare, organizate în conformitate cu numărul de accesări, au reformulat ideea de calitate. Cota de comunicare este principiul după care este organizată informația, ceea ce implică faptul că valoarea unei idei nu este dată de conținutul intrinsec al ei, ci de istoria căutării ei pe internet. Istoria nu înseamnă fapte semnificative petrecute între trecut, ci înseamnă interesul internauților care poate fi calculat statistic. Stabilirea unei valori nu se realizează prin confruntarea de resurse teoretice diverse pentru a extrage apoi o concluzie întemeiată. Einstein, de pildă, este cel mai mare savant nu pentru a creat teoria relativității, ci pentru că este cel mai des citat de către fizicieni.

Revoluția produsă de Google este din plin asimilată de barbari și de mutația produsă la nivel de habitat mental. „Această mutație se sprijină pe doi stâlpi fundamentali: o idee diferită despre ce este experiența și o dislocare diferită a sensului în țesutul existenței. Acesta e miezul chestiunii, restul fiind doar adunare de consecințe: suprafața în locul profunzimii, viteza în locul reflecției, secvențele în locul analizei, surfingul în locul aprofundării, comunicarea în locul experienței, *multitasking*-ul în locul specializării. O demolare sistematică a întregului instrumental mental moștenit de la cultura romantică și burgheză al secolului al XIX-lea. Până la punctul cel mai scandalos: laicizarea bruscă a oricărui gest, atacul frontal asupra sacralității sufletului”²⁷.

Fără să intrăm în amănunte trebuie spus, pe scurt, că folosirea aplicațiilor produce remodelări în structura de personalitate a omului. Astfel, Howard Gardner și Katie Davis, după o serie de analize statistice inter-generaționale, realizate în rândurile „imigranților digitali” (utilizatorii tehnologiei digitale formați în mediul analogic, specific valorilor culturii scrise) și ale „nativii digitali” (utilizatorii crescuți în exclusiv în valorile mediului digital și a mediilor sociale), consideră că utilizarea pe scară largă a aplicațiilor produce schimbări evidente în ceea ce privește datele interne ale conștiinței: formarea identității, a percepției proprii intimități și imaginației²⁸.

²⁷ *Ibidem*, p. 203.

²⁸ Howard Gardner, Katie Davis, *Generația App Cum navighează tinerii prin universul digital al identității, intimității și imaginației*, București, Editura Sigma, 2015 în mod special cap. 4, *Identitatea personală în epoca aplicațiilor și cap. 7, Concluzie: Dincolo de Generația App*, pp. 60-92 și 155-198.

Trebuie spus că discuțiile actuale despre proprietatea intelectuală și drepturi de autor în mediul digital au loc în acest context al remodelării stilului nostru de viață de către societatea informațională, numită de către cercetătorii suedezi, Alexander Bard și Jan Söderqvist, cu expresia „societate netocratică”, în care lumea este conectată la o rețea globală și la un nou tip de economie numit „economia cunoașterii”, în interiorul căreia „inovația în rețea”, producerea colectivă de idei și noi cunoștințe nu mai este individuală, ci colectivă. Interesant de știut este și faptul că această economie va schimba în viitorul apropiat, probabil, în mod radical actualele profesii, statuturile și rolurile sociale, inclusiv distribuția puterii între „eternaliști”, „nexialiști” și „curatori”. „Lumea este percepută ca o singură rețea organică, internetul atotcuprinzător, în care mănunchiurile de gene și meme care apar reprezintă nodurile rețelei. Dacă *eternaliștii* sunt interpreții acestei realități, atunci actorii care apar la noduri, întreprinzătorii, sunt o altă categorie de netocrați: nexialiștii (de la latinescul *nexus*, legătură). Drumul către acești nexialiști, sau mai bine zis, conexiunea dintre ei, este gestionată de către a treia și cea mai puternică dintre categoriile netocratice: curatorii...Societatea netocratică este creată de interacțiunea dintre cele trei roluri. Dacă facem o comparație generală cu ierarhiile de putere din capitalism, am putea spune că un curator îl înlocuiește pe politician, nexialistul îl înlocuiește pe întreprinzător, iar eternalistul îl înlocuiește pe cărturar în societatea democratică²⁹”

În acest context de schimbări radicale, devine acum evident că vechile concepte tradiționale de proprietate, de transfer și schimb economic, de drepturi intelectuale ori de drepturi de autor ș.a.m.d. au devenit inaplicabile în mediul online și în economia cunoașterii. Astfel, partajarea de fișiere (*file sharing*) ni se pare a fi o acțiune profund morală, încât nu resimțim nici un fel vreo muștrare de conștiință atunci când trimitem, print-un simplu click, unui utilizator apropiat nouă un fișier preluat dintr-o rețea sau alta.

Cum putem vorbi despre furt în mediul online? Ideea că internetul este un bun al tuturor a devenit o convingere atât de înrădăcinată, încât nu putem concepe că cineva ar avea autoritatea să ne limiteze folosirea lui după bunul nostru plac. Suntem în același timp și utilizatorii și stăpânii internetului din moment ce putea iniția orice activitate de postare de date, texte, fotografii, filme, de navigare și imersiune digitală, fără constrângeri. Mai mult decât atât, internetul a produs schimbări în modul în care noi înțelegem sistemul de obligații și drepturi. Când mă joc pe internet, de pildă, mă simt liber de orice fel de obligații și constrângeri morale fiind atent doar la regulile jocului și competiția cu ceilalți parteneri sau cu propriul meu

²⁹ Alexander Bard, Jan Söderqvist, *Netocrația. Noua elită a puterii și viața după capitalism*, Traducere de Roman Pașca, Editura Publica, București, 2019, p. 120.

calculator ori smartphone. Nu concepem că cineva ar avea dreptul să ne interzică să ne jucăm ori să avem acces la internet. Din acest motiv accesul la internet este considerat un drept al omului, din moment ce statele autoritare sunt blamate internațional ori de câte ori suprimă ori limitează acest drept.

În ciuda convingerii extrem de răspândite în rândurile utilizatorilor obișnuiți, conform căreia internetul este al tuturor și, în același timp, al nimănui, ideile de proprietate intelectuală și de drepturi de autor au fost transferate, firește cu mari dificultăți conceptuale, din practicile reale de viață și în mediul online. Motivul este simplu. Internetul a devenit nu doar un mediu în care utilizatorii socializează și schimbă mesaje sau date de interes personal, cât mai degrabă o formă de organizare a unor activități economice în care se vând idei și cunoștințe. Cum arată Constantin Vică, această economie a ideilor și cunoștințelor, a bunurilor intangibile fizic, în care valoarea cunoștințelor surclasează chiar valoarea financiară, produce un *capitalism cognitiv* situat în pandant cu capitalismul industrial, bancar ori capitalismul financiar.

Acest nou tip de economie, „capitalismul cognitiv”, care generează drepturi de proprietate intelectuală și drepturi de autor, poate fi caracterizat, cum arată Constantin Vică, de cinci trăsături care-i conferă identitate în mediul online. „(1) dezvoltarea activităților imateriale (ca serviciile publice sau cercetarea), alături de valoarea muncă și de capital, în capitalismul cognitiv apare o a treia valoare, cunoașterea (privită ca informație și cunoaștere practică), cum ar spune francezii *savoir faire*. (2) progresul tehnologic în domeniul informației și comunicării, progresul și dezbaterile în domeniul biotehnologiilor, neuro și nano-tehnologiilor. (3) dezvoltarea unei *gândiri teritorializate*: importanța care se acordă viziunii locale și specifice pentru fiecare problemă. (4) globalizarea care lărgeste schimbul ideilor în defavoarea câmpului clasic al muncii fizice: o idee locală, dezvoltată local poate fi vândută mai multor clienți în întreaga lume. (5) apariția conceptelor de sustenabilitate și responsabilitate socială, ecologismul, bunurile publice”³⁰.

Disputele în legătură cu dreptul de proprietate intelectuală și drepturi de autor în mediul online sunt, cum spuneam, extrem de complexe pe măsură ce tehnologiei pe care se fundează Internetul evoluează. Într-un fel se puneau problemele atunci când conexiunile se realizau prin sistemul *dial-up* și astăzi când gradul de conectivitate și transfer se realizează aproape instantaneu, indiferent de locul geografic în care se află utilizatorul.

Simplificând lucrurile, într-o ordine didactică, trebuie spus ca actualmente principala controversă are loc între adepții unui „organicism digital”, adică al celor care consideră că

³⁰ Constantin Vică, *Modelul democratic al Internetului și programele libere*, în vol. *Etica cercetării și proprietatea intelectuală*, ed. cit., pp. 186-187.

Internetul trebuie lăsat să crească precum un organism viu care-și produce singuri anticorpi, promovând astfel ideea *libertății totale* în spațiul online și adepții ideii de guvernare a internetului, care propun ideea unei *libertăți reglementate de reguli*, prin elaborarea unor legi juridice internaționale și coduri morale globale, menite să impună anumite „reguli ale jocului” pe care utilizatorii *trebuie* să le respecte. Pe de o parte, avem un concept total deschis al internetului care se fundează pe ideea libertății cuvântului și, pe de altă parte, avem un concept legalist și managerial al rețelei rețelelor fondate pe ideea de legi și reguli morale la care trebuie să se supună orice acțiune omenească³¹.

Adepții libertății internetului promovează, între multe altele, ideea de *open source*, adică de program oferit cel mai adesea în mod gratuit și la care fiecare utilizator își poate aduce raportul. Prin această idee este stimulată creativitatea colectivă în rețea, menită să sporească „cantitatea” de idei și cunoștințe de care poate beneficia, prin transferul liber de date, orice utilizator. Un caz clasic de aplicație open-source deschisă este sistemul de operare Unix, în care orice utilizator poate interveni cu propriile de dezvoltare. Cum arată Constantin Vică regulile unor programe sursă ar putea fi următoarele: (1) poate fi copiat liber. (2) sunt accesibile atât codul binar executabil, dar și codul sursă al programului. (3) oricine poate modifica și utiliza codul-sursă pentru alte programe. (4) nu există nici o restricție în utilizarea programului. Chiar și în utilizarea în scopuri comerciale, nu trebuie plătit nici un drept³².

Cum se poate remarca ideea de creator individual care se exprimă pe sine într-un mod original, unic și inimitabil, ca bază juridică și morală pentru invocarea de drepturi de autor, cedează locul ideii de creativitate colectivă, în rețea, și de bunuri pe care le deținem în comun. Prin urmare, a opera în mediul online cu drepturi de creație este inadecvat. Pe această bază, ideea de proprietate a primit, în lumea virtuală, noi interpretări fondate pe distincția dintre *copyright*, drepturi de autor, și *copyleft*, licență liberă, care implică o formă de proprietate condiționată similară lumii medievale de dinainte de apariția și generalizarea proprietății private. Motivarea asupra acestei distincții își are sursa într-o filosofie a creației de tip platonician care accentuează dimensiunea universală, general umană a ideilor, ca „modele ale

³¹ A se vedea articolele lui Radu Uszkai care tematizează, între altele, disputa libertatea vs. guvernare privind drepturile de autor în mediul online cu raportare la cele mai influente teorii etice: Radu Uszkai, *Are Copyrights Compatible with Human Right*, în *The Romanian Journal of Analytic Philosophy* Vol. VIII, 1°, 2014, pp. 5-20; Radu Uszkai, *Global Justice and Research Ethics: Linguistic Justice and Intellectual Property*, în *Public Reason* 7 (1-2): 13-28, Radu Uszkai, *Intellectual Property Has No Personality*, *ANNALS of the University of Bucharest Philosophy Series*, Vol. LXVI, no. 2, 2017 pp. 181–205, Radu Uszkai, *Pirateria online: un tip de infracțiune fără victime*, *Articol este rezultatul unei cercetări finanțate printr-un grant al Unității Executive pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării, CNCS – UEFISCDI, proiectul cu numărul PN-II-RU-TE-2014-4-1846.*

³² *Ibidem*, p. 194.

lucrurilor”. Din acest punct de vedere, nimeni nu poate revendica pentru sine o proprietate asupra ideilor, întrucât fiecare dintre noi vede în lume, în sens fenomenologic și hermeneutic, „idei”. Astfel, când am dat în percepție un măr, eu văd și ideea de fruct care se constituie într-o condiție de posibilitate a vederii însăși. Noi vedem obiectele individuale tangibile și, deopotrivă criteriile după care le deosebim. Or, criteriile nu sunt la rândul lor obiecte tangibile, ci ceva intangibil, ce ține de domeniul ideatic, al realității pe care gândirea, în ordine epistemologică, o constituie. Prin urmare, orice creație personală (individuală) este posibilă doar sub precondiția unei idei care este general umană. În această situație, nimeni nu poate pretinde un drept asupra unei idei sau alteia. „Din *domeniul public* oricine poate alege programe și își poate alocă drepturi de autor. Pentru a evita astfel de achiziții *unfair*, între utilizatori trebuie să existe un contract care să protejeze acest fond comun. Licența GNU GPL (*General Public License*) oferă utilizatorilor permisiunea să copieze să modifice și să distribuie programe...Nu există achiziție, ci numai tranzacții. Pentru că utilizatorii nu au dreptul să-și stabilească drepturi de proprietate asupra programului. Ei sunt obligați să ofere codul binar împreună cu codul sursă, să precizeze de fiecare dată termenii contractului (adică a licenței) și să nu ofere/să ceară garanții de la acest program”³³.

Adepții reglementării prin reguli juridice și coduri morale aplicabile Internetului se opun, prin ideea de guvernare a internetului, ideii de libertate totală a datelor care circulă pe internet. Lupta împotriva universului haotic al internetului care se dezvoltă într-o direcție imprezvizibilă și cu o viteză inimaginabilă – la fiecare 3 ani se schimbă radical conținutul informațional postat pe internet – trebuie realizată, susțin adepții guvernării internetului, în numele binelui colectiv pe care trebuie să-l promoveze, într-un mod constant, orice activitate omenească, inclusiv activitățile din mediul online. Or, bunele practici ale utilizatorilor internetului sunt însoțite permanent de practici cu rea-credință. Ele privesc răspândirea prin internet a pornografiei infantile, a activităților de *hacking*, a incitării la ură rasială și xenofobie. Pe de altă parte, în virtutea dreptului de acces liber la internet sunt preluate date ce țin de industria de apărare și fabricarea unor arme ce pot pune în pericol viețile oamenilor. Apoi practicile de înșelătorie economică și financiară prin furtul de identitate în online, postarea de programe *malware* cu scopul de a perturba activitățile (inclusiv cele financiare) din mediul online, cum ar fi de pildă sistemele de plată electronică, folosirea de programe de tipul Protocolului Bittorent, folosit de descărcarea de date protejate de drepturi de autor, filme, muzică, fotografii, programe, manipularea prin reclame și chiar încercările de manipulare

³³ *Ibidem*, 196-197.

politică prin postarea de *fake news*, impun o activitate de reglementare ce trebuie să îmbine prevenția cu pedeapsa. În sfârșit, guvernanta internetului este cerută imperios de marile state ale lumii care nu vor să accepte existența unor centre de putere ce se sustrag controlului public în virtutea dreptului de proprietate intelectuală asupra programelor și a datelor acumulate. Este cunoscută reacția extrem de vocală a cancelarului Germaniei, Angela Merkel care solicita - după ce știrea că alegerea lui Trump în SUA și a validării Brexit-ului au fost influențate de giganta internetului – publicarea algoritmilor care stau în spatele marilor bănci de date ce conțin toate informațiile relevante ale utilizatorilor. Astfel, în anul 2016 Merkel afirma că „algoritmii trebuie să fie făcuți publici, astfel încât să ne putem informa cu privire la chestiuni ca: ce influențează comportamentul nostru pe internet? (...) Când nu sunt transparenți, acești algoritmi duc la o deturnare a percepției noastre, ceea ce restrânge perspectiva asupra informației...Prin algoritmii lor, cele mai mari platforme de pe internet au devenit ca un ochi de ac prin care diverse media trebuie să treacă pentru a ajunge la utilizatori. Aceasta este o evoluție căreia trebuie să îi acordăm mare atenție”³⁴.

Trebuie spus că marile problemele și temele ridicate de guvernanta pe internet au creat o imensă dispută care se desfășoară și astăzi atât în Uniunea Europeană, cât și în România. Ele sunt legate de principiile de guvernanta a internetului, adoptate de către Consiliul de Miniștri ai Consiliului European, în septembrie 2011³⁵, de Tratatul ACTA – Anti-Counterfeiting Trade Agreement (Acordul Comercial de Combateră a Contrafacerii)³⁶ și, recent, de adoptarea în martie 2019 a *Directivei Parlamentului European și a Consiliului privind dreptul de autor pe piața unică digitală*³⁷. Datele despre aceste documente care, într-un fel sau altul, stau la baza guvernantei pe internet la ora actuală, pot fi accesate cu ușurință la adresele specificate la subsol. Nu le vom comenta pentru că ar fi redundant, în condițiile în care există o mulțime de comentarii pertinente, realizate de profesioniști ai domeniului, privitoare la câștigurile și pierderile guvernantei pe internet. Ne vom opri, cu câteva scurte comentarii, doar la controversatul art. 13, cuprins în directiva privind drepturile de autor în piața unică digitală, întrucât acesta a generat ample critici exprimate pe toate canalele publice de media electronică, inclusiv pe Youtube, scrisori deschise semnate de multiple organizații cetățenești și chiar demonstrații stradale.

³⁴ <https://www.activenews.ro/externe/Angela-Merkel-acuza-gigantii-media-online-ca-deformeaza-perspectiva-asupra-informatiilor-Algoritmii-trebuie-sa-fie-facuti-publici-137700>

³⁵ <http://igf.ro/2011/10/05/10-principii-pentru-guvernanta-internetului/>

³⁶ <http://www.romaniacurata.ro/care-este-impactul-tratatului-acta-asupra-utilizatorului-de-internet-constantin-vica-doctor-in-etica-noilor-tehnologii-a-discutat-online-luni-cu-cititorii-arc/>

³⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN>

Conținutul acestui articol este următorul și el poate fi evaluat de fiecare utilizator mai mult sau mai puțin experimentat:

„Utilizarea conținutului protejat de către furnizorii de servicii ale societății informaționale care stochează și cantități mari de opere și alte obiecte protejate încărcate de utilizatorii lor și oferă acces la acestea.

1. În cooperare cu titularii de drepturi, furnizorii de servicii ale societății informaționale care stochează cantități mari de opere sau alte obiecte protejate încărcate de utilizatorii lor și oferă publicului acces la acestea iau măsuri pentru a asigura funcționarea acordurilor încheiate cu titularii de drepturi pentru utilizarea operelor lor sau a altor obiecte protejate sau pentru a împiedica punerea la dispoziție, prin intermediul serviciilor lor, a operelor sau a altor obiecte protejate identificate de către titularii de drepturi în cadrul cooperării cu furnizorii de servicii. Măsurile respective, cum ar fi utilizarea de tehnologii eficiente de recunoaștere a conținutului, sunt adecvate și proporționale. Furnizorii de servicii prezintă titularilor de drepturi informații adecvate privind funcționarea și aplicarea măsurilor, precum și, dacă este cazul, rapoarte adecvate privind recunoașterea și utilizarea operelor și a altor obiecte protejate.

2. Statele membre se asigură că furnizorii de servicii menționați la alineatul (1) instituie mecanisme de reclamații și despăgubiri de care să dispună utilizatorii în caz de litigiu cu privire la aplicarea măsurilor menționate la alineatul (1).

3. Statele membre facilitează, după caz, cooperarea dintre furnizorii de servicii ale societății informaționale și titularii de drepturi prin dialoguri ale părților interesate cu scopul de a defini bune practici, cum ar fi tehnologii adecvate și proporționale de recunoaștere a conținutului, ținând seama, printre altele, de natura serviciilor, de disponibilitatea tehnologiilor și de eficacitatea acestora în lumina evoluțiilor tehnologice”.

Cum spuneam, în numele drepturilor omului și, mai ales, a dreptului de exprimare liberă, acest articol, numit și cu expresia „taxă pe link” a fost criticat, articol cu articol, invocându-se o varietate de argumente juridice și morale. Redăm mai jos textul semnat de către „Uniunea pentru Libertăți Civile pentru Europa (Liberties)” și „Drepturile Digitale Europene (European Digital Rights- EDRi)”, în numele a 57 de organizații internaționale care activează în domeniul drepturilor omului și drepturilor digitale, ce solicită membrilor Parlamentului European să retragă Articolul 13.

„Semnatarii susțin că propunerea ar conduce la filtrarea și ștergerea excesivă de materiale, conducând de asemenea la monitorizarea constantă a activității din mediul virtual. O astfel de situație ar încălca libertatea de exprimare, libertatea de informare și, de asemenea, dreptul la viață privată. Prin urmare, organizațiile solicită membrilor Parlamentului European să elimine articolul 13”³⁸.

Iată argumentele invocate în scrisoarea deschisă. Textul reproduce cu fidelitate conținutul scrisorii deschise după cum urmează:

„Articolul 13 introduce noi obligații pentru furnizorii de servicii de internet care distribuie și stochează materiale generate de utilizatori, cum ar fi platforme video sau de partajare a fotografiilor și site-uri de texte creative, incluzând obligația de a filtra ce se încarcă prin intermediul acestor platforme.

Articolul 13 pare să creeze o incertitudine juridică de așa natură că serviciile online care vor dori să rămână pe piață vor trebui să monitorizeze, să filtreze și să blocheze comunicațiile cetățenilor UE.

Articolul 13 contravine normelor existente și jurisprudenței Curții de Justiție a UE. Directiva privind comerțul electronic (2000/31 /CE) reglementează răspunderea pentru acele companii de internet care găzduiesc materiale în numele utilizatorilor lor. În conformitate cu regulile existente, există obligația de a elimina orice materiale care încalcă regulile privind drepturile de autor, însă numai după ce furnizorul de servicii a fost notificat în legătură cu această problemă.

Articolul 13 ar obliga toți furnizorii de astfel de servicii online să monitorizeze în mod activ materialele utilizatorilor, ceea ce contravine regulii potrivit căreia „nu există o obligație generală de monitorizare” în cadrul Directivei privind comerțul electronic.

Cerința de instalare a unui sistem de filtrare a comunicațiilor electronice a fost respinsă de două ori de Curtea de Justiție a UE, în cazurile Scarlet Extended (C 70/10) și Netlog / Sabam (C 360/10). Prin urmare, o dispoziție legislativă care impune furnizorilor de servicii de pe internet să instaleze un sistem de filtrare ar fi cu siguranță respinsă de Curtea de Justiție deoarece ar contraveni cerinței de a se ajunge la un echilibru corect între pe de o parte dreptul la proprietate intelectuală și pe de altă parte libertatea de a desfășura o afacere și dreptul la libertatea de exprimare (în legătură cu primirea și transmiterea de informații).

Cerința de a filtra materialele ar încălca în special libertatea de exprimare prevăzută la articolul 11 din Carta Drepturilor Fundamentale. Dacă furnizorii de platforme de pe

³⁸ <https://www.liberties.eu/ro/news/scrisoare-deschisa-stergerea-articolului-13/13194>

internet ar avea obligația de a aplica mecanisme de filtrare pentru a evita să răspundă pentru încălcări ale legii, acestea vor ajunge cel mai probabil să filtreze și să șteargă în exces materiale, limitând astfel libertatea de a transmite informații, pe de o parte și libertatea de a primi informații pe de altă parte.

Dacă legislația UE este în contradicție cu Carta Drepturilor Fundamentale, curțile constituționale de la nivel național ar putea fi tentate să nu o implementeze și ne putem aștepta ca această regulă să fie anulată de Curtea de Justiție. Așa s-a întâmplat cu Directiva privind păstrarea datelor cu caracter personal (2006/24 / CE), atunci când legislatorii UE au ignorat problemele de compatibilitate cu Carta Drepturilor Fundamentale. În 2014, Curtea de Justiție a declarat că Directiva privind păstrarea datelor cu caracter personal trebuie anulată deoarece a încălcat Carta.

Având în vedere toate acestea, solicităm factorilor de decizie relevanți să elimine articolul 13”.

Este evident că suntem actualmente la un punct de cotitură în privința disputei dintre adepții libertății totale în spațiul online și adepții ideii de guvernare a Internetului. Pe de altă parte, este tot la fel de evident că nimeni nu știe ce ne va rezerva viitorul în această privință. Cert este însă, că o întoarcere în trecut nu mai este posibilă.